

תשלומי שחרית של שבת

ויכלכל-יוסף, שאלה ד'

השאלה הרביעית, בסדרת החיבורים על ויכלכל יוסף, סוכמה על ידי מו"א עט"ר:

"ועוד נשאל במי שבמנחת שבת-קודש נזכר שלא התפלל שחרית אם יתפלל דווקא מנחה שתיים "אתה אחד" או יכול לומר לתפלת התשלומים "ישמח משה". התשובה (בלשונו של ויכלכל-יוסף):

"לפי מה שהביא רמ"א (רבי משה איסרליש ז"ל) בסימן ק"ח, סעיף ט':

"בשכח ולא התפלל מנחה בערב ראש-חודש מתפלל ערבית שניה של ראש-חודש שמע מנה שסבירא ליה, דאף בשניה שהיא לתשלומין יתפלל כמו שהיא עתה. הכי נמי אומר בשניה "ישמח משה". אמנם איני יודע מנין לו לרמ"א דין זה בעצמו. שהרי שכח ולא התפלל מנחה בשבת מתפלל של מוצאי שבת שתיים. ואינו מבדיל בשניה שהיא לתשלומים. אמנם שיש לחלק כי הבדלה בתפלה אינה חיוב כמו יעלה ויבוא בתפלה, וכן ראיתי שרמ"י (הרב מרדכי יפה, בעל "הלבוש") חולק על רמ"א, ועל כן זה נראה בעיני שיאמר בשניהם "ישמח משה", כי נוסח "אתה קדשת" לא שוה כל כך בשחרית, שהרי מי ששכח ולא קדש יקדש למחר ואין אומרים "ויכולו". עי"ש, והנה חפשתי בכל השל"ה הקדוש (שני לוחות הברית) ולא מצאתי, זה אך לפי מה שביאר השל"ה במסכת שבת דף קל"ב, ע"ב, לפי סודן של דברים, בטעם מה ראו חכמים לתקן בשבת שלוש תפלות משונות זו מזו: "אתה קדשת", "ישמח משה", "אתה אחד". וביום טוב לא תקנו אלא אחת: "אתה בחרתנו" בכל התפלות".

וכאן מפליג הרב להסביר את הענין בכך שמדובר בשלושה שלבים של טכס נישואין, המתחיל בקידושין, עובר לשמחת חתן וכלה, והמוסף מייצג את התוספות שמוסיף החתן על הכתובה וה"אתה אחד" היא המייצגת את ההתייחדות. ומוסיף ומסכם:

"ואם כן כיון שכל נוסח נתקן לפי שעתו, אם כן אם שכח ולא התפלל שחרית של שבת, לכתחילה למיחש מיהא בעי. ויתפלל בשניה "אתה אחד", כמו כשמתפלל

שחרית שתיים, מתפלל בשניה "ישמח משה". אבל בדיעבד אם אמר "אתה קדשת" בשניה יצא."

הסוגיה הזו של תשלומים לתפלות נדונה בהרחבה רבה אצל הרבה פוסקים. ישנן נוסחאות ברורות בשולחן הערוך (טור אורח חיים, הלכות תפלה, סימן ק"ח) על טיב התשלומים. בלשוננו - ההשלמות. כולם תמימי דעים שאי אמירת התפלה באה מן הטעם של טעות. ובלשון ההלכה: "טעה ולא התפלל...". הפוסקים דנים גם בבעיה של מועד התפלה, שיכול להיות שעבר זמנו. אם כי אחד (הגהות מיימוניות): "אפילו אחר עשרה ימים משלים, כיון שאין בו משום עבר יומו. מה לי למחר. מה לי לאחר עשרה ימים".

הרמב"ם בהלכות תפלה: "כיצד, טעה ולא התפלל שחרית ועבר חצי היום יתפלל מנחה שתיים..." וכולי וכולי. ומשלים את סדרת התפלות כולן ותשלומיהן.

נתיבי עם בסימן ק"ה (סעיף א') מעלה את נושא התפלות "לתשלומים", אם כי בדרך אגב בלבד, למשל בצטטו את ברכי יוסף: "עלה ונסתפק, מי שנאנס ולא התפלל ערבית, ויהי בבקר התפלל שחרית בלחש, וכיון עם השליח צבור בחזרה לצאת ידי חובת התשלומים אם יצא...".

מה שלמדנו לעיל, בדיוננו על "ויכלכל-יוסף" הוא פריט אחד בתוך סדרת הפסקים המתייחסים לכל תפלה ותפלה. ואידך זיל גמור.

רחובות, שבוע שלישי אדר א', התשע"ט

אהוד